

Třetí přednáška: Řecké filosofické základy

Minule: *Humanitas*: naše sdílené lidství – Co skutečně sdílíme? – Co sdílíme jako Evropané? -
Nedůvěra a víra (ne „věření“) v počátcích – Proudny víry: Egypťané a Asyřané, Řekové a
Hebrejci – Odkaz starého Řecka, Atény a Sparta – Aristokraté a demokracie

Osnova na dnešek: Doplňky z minula: Víra a věření – Atény a Sparta - Aristokraté a demokraté;
Nový materiál: Dědictví řeckých filosofů – Filosofie hlavního proudu, Platon a Aristoteles –
Filosofie útěšná: epikurejci a stoikové

Dnes: starořecké prvky naší dnešní totožnosti. Avšak nejprve,

(i) Doplňky z minula

Doplněk první: Zbožnost (víra)

Víra není otázkou „věření“, věřící není přitakávající, jinak by i ďáblové byli věřící (Jakub!)
– není věc teoretického souhlasu s určitými větami à la „Pán Bůh je“ „Žádný není“,
nýbrž otázka životního postoje k tomu, co nás přesahuje

(momentálně nic: západní společnost nemá pocit, že by se jí cokoliv
vymykalo: nejvyšší hybris, na vrcholu věže babylonské v zastoupení
Ameriky, jenže věž se hroutí na všechny)

Zbožnost (víra) je ozvěna setkání s přesahem

co je ten přesah?
vědomí krásy, vědomí spravedlnosti, vědomí smrti
prostě vědomí, že nejsem vše, svět není vše, že je víc
Náboženství vzniká ze vztahu mezi přesahem a člověkem

Smluvní náboženství: do ut des – dělám abys udělal

nabídnu něco bohům výměnou za něco, svíčku za výbornou
primitivní forma: nabízí se oběť, svíčka jako zápalná oběť
vyspělá forma: Bůh vyžaduje spravedlnost, odmění dobré (zpochybňuje Jób)

Náboženství vděčnosti: sub specie eterni: život jako dar

konám dobro z vděčnosti za zázrak života
zas může být svíčka nebo dobrý čin,
avšak je to vždy nenucená vděčnost
(Pavel: když ještě jsme v hříchu byli)

Doplněk druhý: Atény a Sparta

Řecko zlatého věku už nejen vzorec nýbrž vliv

Augustin vycházel z Plotina, Tomáš z Aristotela
ale také nepřímý – 19. stol hledá v Řecku protiváhu k pruderii,
osvícenství v Platonovi proti vášním –

Odtud naše pozitivní představa slunného Řecka, zdraví a krásy podle Thukydidy

*„Náš způsob vlády nenapodobuje druhé, nýbrž jim je vzorem. Jsme zváni demokracií,
protože veřejná správa je v rukou mnoha a ne jen mála. Avšak ač zákony zaručují všem
rovnouměrnou spravedlnost v soukromých sporech, uznáváme též nárok výbornosti ... a
postup se neváže na výsady nýbrž na zásluhy ... Milujeme krásu i oceňujeme prostotu,
pěstujeme mysl bez úkoru své mužnosti. Bohatství nežíváme, abychom se vychloubali,
nýbrž pro skutečnou potřebu. (Thukydidés, The Peloponnesian War, B. Jowett, tr., Oxford:
Clarendon, 1881, Book II, §§ 37-40, s. II.117-119)*

Zlaté Atény - Co je na tom pravdy? – opravdu ideál, podle kterého se orientovali, podobně jako tentýž ideál I. republiky! Skutečnost vždy přízemnější. Hovoříme na úrovni ideálu.

Až do osvícenství křesťané odmítali řeckou kulturu – a využívali ji
 V renesančním pojetí Atény jako norma, Sparta jako úchylka: ideál *kalokagathia*
 propojuje ctnosti muže činu a muže myšlenky, těmi, kdo usilují o moc a těmi, kdo usilují o
 moudrost
 Sokrates, filosof a voják, Marcus Aurelius ditto
 Každá společnost potřebuje řešit rozpor, potřebuje obojí
 Pro Řeky obdiv krásy omezuje dravou soutěživost

Idea zlaté střední cesty jako vkusu. Vkusné je to, co je nenásilné, ani ten, ani onen
 extrém – ani lenost, ani píle, jen klidňáko
 Vkus: to, co „teče samo“!

Tu rozdíl dvou ideálů, aténský a spartánský

Podobně hybris a maloměšťačtví, mezi nimi uznání nevyhnutelnosti
 [Vsuvka: maloměšťačtví=ochota pomlouvat a odsuzovat]
 Řekové jen nad okrajem bídy, nemoci, smrti – ananké
 smíření s nepřijatelným, později stoicismus, zatím zprostředkované
 dramatem
 Hluboké přesvědčení, že zásadní změna není možná, proto stěžejní je smíření –
 kdo o nic neusiluje, nic nezkazí.
 Konservatismus jako reakce na marný pokus

Proti tomu Sparta, druhé Řecko

Vzniká ne ze sociálního idealismu, nýbrž z úsilí o udržení moci
 Po vzpouře mesenských Lykurgos podřizuje vše potřebám udržení moci
 Místo kritického rozumu, naprostá oddanost tradici, chráněná tajnou policií

Spartští bojovníci pohrdali kšeftařením, ponechali to ženám
 Populace klesaly, Sparta neschopná čelit vývoji

POZOR Sparta není pokus o vybudování dokonalého státu
 z nedokonalých lidí, nýbrž pokus o absolutní zajištění moci
 Je příkladem obsese s bezpečností, podřízení všeho boji proti
 terorismu (jako dnes Bush v Americe!)

Údajné poučení ze Sparty:

Dokonalost není možná, kdo bojuje za ideál, ničí druhé i sebe, tak
 raději neusilovat a nic nezkazít

Jenže je za ideál opravdu možné jen bojovat?

Pokud ano, pak platí spartské dilema

Řekové přesvědčení, protože práce pro ně není možnost

"Žádný řemeslník nemůže dosáhnout výbornosti"

Řecký hrdina nepracuje, jen bojuje!

V tom to vězí: Israelci vidí jinak – práce je naplnění života, služba Hospodinu
 – práce šlechtí

pokus o pokrok tragický, pokud vychází z řeckého pojetí

To je aristokratické, práce je demokratická

I řecká demokracie aristokratická

vylučuje cizince, ženy, otroky, neumožňuje naturalizaci

Všechno řecké prostoupeno aristokratismem

ideál demokracie vyžaduje společenství rovných a nezávislých (soběstačných)

Doplňěk třetí: Aristokraté a demokraté

Protiklad Egypt/Asyrie protikladem ideálu života v míru s ideálem života v adrenalinu:
osnova evropského vývoje

Druhý protiklad, Řekové a židé protikladem aristokratického a lidového ideálu
útek evropského vývoje

Otázku klade Řecko:

Musíme opravdu volit mezi přízemním maloměšťáctvím, a tragickou velikostí?
Je každý velký sen nutně tragický?

Staří Řekové: ANO, protože život je v podstatě tragický. Je vzpourou proti klidu
nesmrtelných bohů, narušuje, proto končí tragicky, smrtí

Staří Židé: NE, život není vzpoura, nýbrž dar boží, jeho smyslem není nekonečnost, nýbrž
plné prožití (život s Bohem) – má platnost proto, že je, byť konečný

Kořen problému v řeckém aristokratismu:
hierarchie bohů, nesmrtelných a bezstarostných
aristokratů, smrtelných leč bezstarostných
dělného lidu, poddanému smrti a dřině
kdo pracuje, nemůže dosáhnout výbornosti

Dilema řecké demokracie: pohrdá prací, je proto závislá na otrocích
85% bez plného lidství: otroci, cizinci, ženy, pracující

Aristokrat může jen poroučet, proto končí tragicky

Evropská problematika: aristokratismus – demokratismus, sobectví – solidarita

* * *

Nový materiál: Perspektivy řeckého filosofování**(ii) Filosofie metafyzická a filosofie útěšná****Filosofie „hlavního proudu“ a její stín, sofismus**

Křesťanství vstřebává řeckou filosofii. Ta je bohatá a rozličná, a sama jen jedna složka řecké kultury
Aurelius Augustinus (Augustin, Vyznání, a Jostein Gaarder, Vita brevis) přejímá
(neo)Platonismus
Tomáš Akvinský aristotelismus, renesance objevuje stoicismus a epikurismus (atomismus)

Smysl se ztrácí v pozitivních dějinách filosofie, v memorování doktrín
Abychom pochopili smysl, potřebujeme vědět, jaký problém se tu řeší

Podle toho rozlišit filosofii hlavního proudu, a filosofii útěšnou –
filosofie hlavního proudu se pokouší o celkovou orientaci
Proto si klade otázku, co je v životě stálé, co mívivé, v rámci této „metafyziky“ pak
řeší otázky etiky
útěšná filosofie si klade omezený úkol: jak žít na konci věku a nezbláznit se z toho

nejde jí o to, co je pravda či dobro, jen to utěší mysl a srdce
Tak Komenský píše spisy útěšné, Rádl píše útěchu, exulanti píší o puči

Filosofie hlavního proudu se táže, co je opravdové, co je pravdivé, co dobré
vychází z přesvědčení, že to, co jest (bytí) má svou pravdivost o kterou je možné usilovat
Ač pravda nikdy není totožná s větou, věty na pravdu poukazují, avšak pravda sama je
víc – je nad námi

Filosofie hlavního proudu poznamenala evropskou filosofii přesvědčením, že pravda jest
život není lhostejný, ani závoj zdání: protože pravda jest, Evropa bere život vážně
(vznik empirického lékařství jako příklad)
zároveň protože pravda není totožná s větou, Evropa popírá dogmatismus (ztotožnění
pravdy s určitými slovy)

Ač dogmatismus stálé pokušení – skoncovat s pochybnostmi, mít jednu pravdu
Avšak je popřením filosofie: ta je láskou k pravdě, ne pravdou

Z dogmatismu se rodí skepse: pluralita větných soustav, pluralita hodnotových soustav –
pokud každá z nich si nárokuje *být pravdou*, zpochybňuje nárok sám (viz
Řekové a Egypťané o krvesmilstvu)

Sókrates přijímá zpochybnění jednotlivých vět avšak drží se přesvědčení, že
pravdu je třeba hledat: obojí v jeho tázání

Dogmatismus (nacionalismus) je útočiště ohrožených, jimž se hroubí jistoty avšak
chybí jim odvaha žít s pluralitou

Z dogmatismu vyrůstá **skepse**: skeptik přejímá a popírá dogmatické pojetí pravdy
Gorgias: nic není, nic nemůžeme poznat, nic sdělit
černá kočka, která není v zatemněné místnosti

Jenže lidé potřebují jednat, rozhodovat se – potřebují smysl
proto konjunktura mýtů v dobách pochybností

Sofisté:

Kdo byli: advokáti, kteří tvrdí, že neexistuje pravda, jen nejlepší argument
Pro mnoho lidí nadávka, případně utajené nebezpečí, jako anarchisté či teroristé
vždycky se hodí demagogům – židovská hrozba, žluté nebezpečí, islámští teroristé
ospravedlňuje dogmatismus, vládu silné ruky

Jenže popření pravdy má dvojí význam

Rétorika (Rorty): **popření útlatku** ve jménu pravdy, popření dogmatismu
přijetí odpovědnosti: ideál vzájemné úcty a dobré vůle nemá kosmické
zakotvení, žádná „pravda“ není
o to víc je o něj třeba usilovat

To je morální vážnost sofistiky, dnes opomínaná

Demagogie: populární přednášky, pravda je, co se líbí
komerční televize, tisk – jak rozlišit?
(trad: rétorika pozdvihuje, demagogie zaslepuje)
jak mezi Sokratem a davem, který ho odsoudil

Manipulovat dav je snadné a nebezpečné: viz USA dnes
Lidé potřebují věřit – a myslet bolí

Proti sofistice Masaryk: pravda vítězí

Jaká Pravda? žádné dogma, jen

Masaryk je v hlavním proudu filosofie, věci mají svoji pravdivost

(ii) Přínos hlavního proudu

Platonismus jako zásadní možnost filosofování

Zásadní přínos platonismu I: představa ideálních možností či „ideí“

Vychází z předpokladu srozumitelnosti skutečnosti – skutečnost není nahodilá nahodilá mohou být fakta. jako skutečný trojúhelník avšak fakta jsou srozumitelná, protože vstupují do zásadních (logických) možností nahodilé jednotliviny jsou příklady nutných vztahů viz. protilehlé úhly rovnoběžníku, ale také odmítnutí svévolného ubližování ne „existence“ v nebeském muzeu (Theatetos) nýbrž reflexe prožitku: v jednotlivinách rozeznávám zásady, principy, proto srozumitelné

Zásadní přínos platonismu II: *Wesenschau*:

rozpoznání, že tyto ideje můžeme nazřít, přímo vidět nejde o abstrakce ze skutečného, nýbrž ideál odvozený z možného Idea vodotěsné lodi není odvozená od dřevných, nýbrž z možnosti přepravy suchou nohou!

Idea jako věčnost protínající čas:

trojúhelník jako fakt v toku času, trojúhelník jako idea, vstupující do času Sein ist nicht nur Zeit, nýbrž průsečík času a věčnosti proto věčnost není prodloužením času

Zásadní přínos platonismu III: že ideje jsou nejen geometrické a matematické, nýbrž především morální

Idea všech ideí není podle Platona číslo (jako u Pythagory) nýbrž Idea Dobra To znamená že ani souhlas všech nemůže odvolat zásady jako Nezapomínej! (Ani souhlas oběti neospravedlňuje vraždu!)

Platonická složka našeho dědictví: ideje, nazřitelné, morální

Aristotelická složka: nezastupitelnost výskytu

Jednotlivina není jen stín ideje, má svébytnost – odtud idea přirozenosti Přirozený řád (příklad šípu) který přechází v představu morálního řádu (ta platónská) představa přirozených lidských práv: Aristotelovo pojetí přirozeného řádu umocňuje Platonovo pojetí Ideje Dobra

Souhrnem: dědictví hlavního proudu: otázky co je opravdové? co pravdivé? co dobré?

Jádrem je úsilí o pravdu

opak je sofistika: buď laciný cynismus nebo střízlivá odpovědnost věříme opravdu, že nějaká pravda je? nebo si nalháváme ze zvyku? (tento problém ve víře: věří věřící?)

(iv) Přínos útěšné filosofie

Základním daným tu je vědomí tragického osudu

Nadčasový kořen tragického vědomí: člověk chápe věčnost, avšak žije v čase: z hlediska věčnosti je život stálé pomíjení

To umocněné dobou situací, v níž i relativní stabilita padá

Rozpad známého řeckého světa, konec říše římské, ale také pád ustálených pořádků vytváří pocit, že není možné naplnění v tomto životě

(Bratrské zpěvníky se soustředí na život s Bohem, pobělohorské na posmrtnou odměnu!)

V konkrétních případech lidé vždy viní určitý prvek – macedonskou převahu v případě Řecka, bělohorskou porážku, „mnichovskou zradu“: to utěšuje, měli jsme halt smůlu
Jenže skutečnost jiná:

- městský řecký stát nevyhovoval potřebám celoegejského obchodu
 - feudální struktura stavovského státu nevyhovovala potřebě centralizované moci
 - nacionální ideologie nestačila mnohonárodnímu Československu
- Mnichov zachránil – problém obrany a obnovy

Problém: svět všeho, co jsme měli rádi, se zhroutil
Jak se vyhnout zoufalství?

Epikurus, epikurejství, atomismus

odejít z „velkého“ života, najít spokojenost v malém
zahradka symbol: za zdmi se svět rozpadá, to vše zeď vylučuje: jen klidné myšlenky, klidný hovor

Smrt vnikne, leč netřeba se jí bát: když je, nejsem, dokud jsem, smrt není

Podle toho i teologie a metafyzika

není Boha, duše jsou jen velmi jemné atomy, všechna skutečnost náhodný shluk atomů (s háčky)

protože náhodný, nemá smysl ale také není nesmyslný

[epikurejská epistemologie: slupka věci uhodí na oko, vtiskne se]

to se opírá o metafyziku, kterou rozvádí Lucretius: O povaze věcí, De rerum natura

Kde kdo cituje, málo kdo čte: čtete uvidíte:

Lucretius se jen okrajově zabývá atomistickou fyzikou, jeho důraz je, proč není třeba se bát smrti!

Epikurejské hody: chléb, voda, sýr: prostá přání lze uspokojit

strategie uspokojení omezením tužeb: náš problém: volíme opak, nemůžeme mít dost (vzor hodů: Lukulus)

To se rozšiřuje na *apraxia*, nečinnost

Řecký problém: atomismus nepřesvědčuje, zkušenost ukazuje přítomnost posvátna, věcí ne atomů

Teprve až teoretická představa nahradí zkušenost, stane se přesvědčivým

krom toho, kdo si může dovolit *apraxii* v zahradě?

Přesvědčivější útěšná filosofie:

Stoicismus

V Řecku výrazně učení útěšné: jak uniknout utrpení

Jeho východisko: člověk trpí zklamáním nereálných očekávání. Vzdát se očekávání, nebude zklamání

Stoikové nepřebírají epikurejský atomismus: je příliš kontraintuitivní

Místo toho: víra v nutnost

(zkuste útěšnost: nebylo vyhnoutí – smířit se s nevyhnutelností)

Všechno se odvíjí nutně, v souladu s logos (tady ne slovo, nýbrž řád)

s nutným řádem vesmíru, který je jeho racionalitou – i pád vrabce

i člověk je součástí kosmické nutnosti

jen city jsou chaotické, bouří se – a následně trpí

smrt dítěte jako příklad

řešení: *ataraxia*, resignace na cítění

člověk nese v sobě jiskru božského rozumu, může překonat city vědomím,

že cokoliv se stalo, stalo se nutně:

dělám vše, na ničem mi nezáleží

Otřesný egoismus řeckého stoicismu

římský stoicismus jiný, podřizuje chaos světa rozumu – zachránil říši na dvě století

renesanční stoicismus optimistický, stane se podnetem víry v pokrok: racionalizaci světa

Zatím: naše evropské řecké dědictví

ideje z platonismu, přirozený řád z aristotelismu, útěcha atomistů a pevnost stoiků
poznáváte Kiplinga??